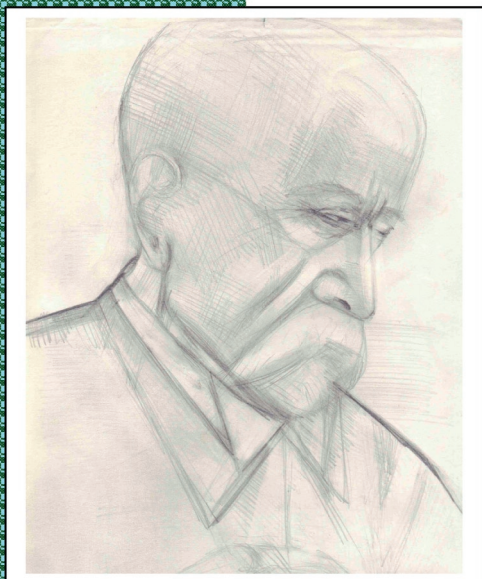

OTÁZKY HUMANITNÍ, MRAVNÍ, VŠELIDSKÉ A NÁRODNÍ

*Sborník projevů pronesených
na slavnostním setkání
u příležitosti
160. výročí narození T. G. Masaryka
v budově Poslanecké sněmovny
Parlamentu České republiky*

Praha 2010

OTÁZKY HUMANITNÍ, MRAVNÍ, VŠELIDSKÉ A NÁRODNÍ

Sborník projevů pronesených na slavnostním setkání u příležitosti 160. výročí narození Tomáše Garrigue Masaryka v budově Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky

Vydala: Církev československá husitská

Wuchterlova 5

166 26 Praha 6

ve spolupráci s Kulturní radou a LHODR

Editoři: Olga Nytrová, Markéta Hlasivcová, Václav Strachota

– Literárně dramatický klub Dialog na cestě

– NO Karlín, Vítkova 13, Praha 8

Redakce a grafická úprava: Ing. Pavel Pánek

Kresba na obálce: Pavel Grün

Grafické řešení obálky: Vlasta Polívková

Předmluva: PhDr. Olga Nytrová

Poděkování za podporu:

Ministerstvu kultury České republiky

České straně sociálně demokratické

NO CČSH Praha 8-Karlín

© Církev československá husitská a Dialog na cestě, 2010

ISBN: 978-80-7000-058-8

OTÁZKY HUMANITNÍ, MRAVNÍ, VŠELIDSKÉ A NÁRODNÍ

*Sborník projevů pronesených na slavnostním setkání u příležitosti
160. výročí narození T. G. Masaryka v budově Poslanecké sněmovny
Parlamentu České republiky*

Praha 2010

OBSAH

Předmluva	5
– <i>PhDr. Olga Nytrová</i>	
K Masarykovu humanitnímu a náboženskému odkazu.....	7
– <i>ThDr. Tomáš Butta</i>	
Masarykovské šestero pro život	10
– <i>Doc. ThDr. David Tonzar, Th.D.</i>	
Církevně právní rozcestí po zhroucení Habsburské monarchie	12
– <i>Univ. Prof. Dr. Dr. h. c. Karl W. Schwarz</i> <i>(Překlad a úprava textu Prof. ThDr. Zdeněk Kučera)</i>	
Tomáš Garrigue Masaryk a jeho rozchod s rakouskou monarchií.....	21
– <i>Em. rektor, Prof. Dr. Dr. h. c. Karel Malý</i>	
Modlitba k 160. výročí narození T. G. M. v Parlamentu ČR.....	31
– <i>ThDr. Tomáš Butta</i>	

PŘEDMLUVA

PhDr. Olga Nytrová

Vážení čtenáři, letošní sborník projevů pronesených na slavnostním setkání u příležitosti 160. výročí narození T. G. Masaryka v budově Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky vychází ve významném jubilejním roce, kdy si připomínáme 90. výročí vzniku Církve československé husitské.

K našemu poznání světa patří jistě i to, že si uvědomujeme své historické vědomí. Potřebujeme si pro sebe zhodnotit minulost a promyslet si, co z ní dokážeme chápat, co nás oslovuje a jakým způsobem nás to oslovuje a jaké důvody k tomuto postoji vedou.

Co to je porozumění minulosti, k čemu je důležité její zhodnocení a výklad pro současnost? Potřebujeme určitý nový vhled do souvislostí? Uvažujeme o některých historických osobnostech a uvědomujeme si, v čem je obohacující vnímání dějinných rozcestí pro naši současnou životní zkušenost, pro schopnost ujasnit si své hodnotové postoje, které odrážejí tradici, ale promítá se do nich i náš dnešek a jeho specifika. Putujeme za „sebeporozuměním“. Potřebujeme nacházet určitý nový vhled do souvislostí. T. G. Masaryk se zabýval i otázkou velkých a malých národů a konstatoval, že není třeba klesat na mysl, že jako malý národ svou cenu máme. A řada z nás jistě přemýšlí o roli České republiky mezi ostatními evropskými národy, o svých možnostech, silných a slabých stránkách, o dědictví naší historie. Zvažujeme, jaká je naše odpovědnost za toto dědictví, za tuto kulturu a jak lze na ni navazovat.

Znat kořeny, poznávat souvislosti je jistě zapotřebí. Je nutné pěstovat mravní cítění, myslet kontemplativně na své duchovní kořeny. Je třeba naslouchat dějinám. Mít pro ně „senzorium“. Dívat se do hloubky, kam až stačíme. Podstatou totalitarismu je, podle Hannah Arendtové, že usmrcuje kořeny. V rakousko-uherské monarchii nám ztráta kořenů hrozila. Naše národní identita se ukazovala jako ohrožená. V průběhu své politické práce v parlamentu poslanec Masaryk zjišťoval, že pohled na Čechy není spravedlivý, že je třeba se ohradit a nedat se. Když se o těchto skutečnostech věcně dozvídáme na základě faktograficky bohatých pramenů a jejich odborného výkladu, naše znalosti se zkvalitní a posunou. Vždy je lepší, pokud můžeme srovnávat z více zdrojů a hodnotit a utvářet si plastičtější obraz souvislostí.

Jistě není bez zajímavosti zamyslet se hlouběji nad tím, jak v Masarykově vědomí zrála vize samostatného státu Čechů a Slováků, jak ji průběžně spoluvytvářela jeho reflexe širšího kontextu a z ní vyplývající důsledná politická činnost v rakouském parlamentu. O tom ve svém příspěvku hovoří muž nad jiné povolaný, emeritní rektor prof. Karel Malý, který vzhledem ke své právnické

ké profesi dobře chápe a vykládá souvislosti, jaké si občan s běžným právním vědomím a nepřiliš reflektovaným historickým vědomím v takovém spektru souvislostí neuvědomí. Tento nezvyklý úhel pohledu je obohacující. I z něj však opět vnímáme, že TGM byl humanista a mravní otázky lidstva pro něj znamenaly víc než nacionalismus. Od své loajality rakouského občana a poslance dozrává Masaryk k myšlence samostatného českého národa – podle Erazima Koháka můžeme říci „společenství poutníků dějinami“.

Na souvislém lidském příběhu poslance, filosofa a později státníka T. G. Masaryka si všímáme toho, jak politicky, lidsky, odborně zrál a vnímal, že dějiny nejsou náhodným shlukem událostí, ale mají své příběhy. Národy rovněž mají své příběhy a prožívají v určitou chvíli dozrávání k samostatnosti, k demokracii na různém stupni vývoje. Jejich bytí má dějinný i dějnotvorný rozměr a v tomto kontextu také hledají svou totožnost. Vytane nám na mysli otázka prof. Koháka: „Můžeme *dnes* hovořit o *ideji národa českého*, tak jako František Palacký psal o *Ideji státu rakouského*?“ K tomuto okruhu myšlenek se rozhodně hodí aktuální analýzy odborníků na oblast církevních dějin a práva i dalších souvisejících disciplín, aby nám ve světle nových souvislostí nasvítily naše české dějiny. Přemýšlíme o globálním porozumění, jaké národní filosofie podle Jana Patočky předpokládá. Podle slov E. Koháka „v tomto rámci můžeme zahlédnout obrysy myšlenky národa českého“.

Slova je však třeba zvažovat jak na lékárnických vážkách. Dnes se s nimi bohužel nezachází příliš odpovědně, leccos může být zbytečně zbanalizováno. Podle publicisty K. Hvížd'aly slova v dnešní době vyprazdňují svůj obsah, protože jsou často používána jako mediální klišé a nestojí za nimi síla přesvědčení.

Je jisté, že jako národ chceme být subjektem dějin, nikoli jenom jejich objektem. Pak ovšem musíme reflektovat to podstatné v dějinách, hledat návaznost tradice, snažit se porozumět souvislostem událostí. Náš národ je kulturně-historické společenství a my stále potřebujeme hledat směrovky, „ukazatele“. A těmi by měly být i takové osobnosti jako byl filosof, politik a státník, duchovně a eticky zakotvená osobnost, Tomáš Garrigue Masaryk.

K MASARYKOVU HUMANITNÍMU A NÁBOŽENSKÉMU ODKAZU

ThDr. Tomáš Butta,
patriarcha Církve československé husitské

Vážení přítomní, vážení státní a církevní představitelé, vzácní hosté, dámy a pánové, sestry a bratři!

Tomáš G. Masaryk, jehož 160. výročí narození letos připomínáme, je spjat s naším novodobým samostatným státem. Současně si uvědomujeme, že svým způsobem je také spojen s Církví československou husitskou, která vznikla záhy po vyhlášení samostatné Československé republiky. V letošním roce jsme v lednu slavili 90 let od jejího zrodu. Naše církev připomíná v letošním jubilejním roce osobnost prezidenta T. G. Masaryka několika akcemi – dne 7. 3. 2010 v Lánech, dnes 8. 3. 2010 v Parlamentu České republiky a dne 14. 3. 2010 v Čejkovicích v domě, kde Masaryk prožíval dětství. V tomto domě je v současnosti modlitebna naší církve.

Náš novodobý stát je spojen se jménem T. G. Masaryka. A je tomu tak nejen v čase jeho počátků, ale i v celém dalším vývoji. Vždyť Masarykova osobnost, jeho jméno, je ukazatelem svobody na jedné straně a na druhé straně nesvobody v konkrétní společenské a politické situaci. V době nesvobody se nemohlo o něm mluvit, nevycházely jeho spisy, nebylo možné vidět jeho sochy na náměstích našich měst a obcí. Masaryk je představitelem etického myšlení a přímého otevřeného jednání. Snad právě proto tolik vadil těm, kteří nerespektují etické hodnoty a mají ideologicky zdeformované lidství.

Ve své knize *Ideály humanitní* z roku 1901, od jejíhož napsání nás dělí více než sto let, Masaryk zdůrazňuje, že láska, humanita má být pozitivní. Cituji: „Často nenávisť, například k národu druhému, pokládá se již za lásku k národu svému. Vyšší je nemít té nenávisti, ale pozitivně milovat. Nebudu se přít o to, lze-li něco cizího milovat jako své. Například cizí národ milovat tak jako svůj. Bylo by nepřirozené to žádat; ale zvykejme si, národ, rodinu, svou stranu, kohokoli milovat pozitivně, to je bez pozadí nenávisti, a docela nový mravní svět se nám rozevře.“ (*Ideály humanitní. Praha 1990, cit. s 58*).

Církev československá husitská vznikla v politickém a společenském kontextu první republiky, kdy Masarykovy názory ovlivňovaly širokou veřejnost. Masaryk byl velkým kritikem tehdejší katolické církve, neboť katolicismus byl pro něj rakouským státním náboženstvím (*Šmíd, M.: Masaryk a česká Katolická moderna. Brno 2007, s. 28*). Masaryk se domníval, že církev stojí proti pokroku ve školství, vědě a bádání. Masarykova kritika církve vycházela z jeho filosofie

a vnímání historických dějů, ale především z jeho vnitřní životní zkušenosti, z rozporu mezi praxí a teorií církve a ze situace v Rakousku-Uhersku (*tamtéž*, s. 204). Masaryk katolictví nejednou kritizoval. Nekritizoval jej jako jeho nepřítel, ale jako vzdělaný, moderní, programově ekumenicky orientovaný výrazný náboženský myslitel. Podle něho náboženství není a nemá být politikou, avšak právě náboženství politikou se stává, jenže sloužící mocným (*V boji o náboženství. Praha 1932, s. 13*).

Masaryk se pozorně zajímal o hnutí katolické moderny. Byl však i vůči němu kritický, neboť toto hnutí vycházelo z pozic Římskokatolické církve a požadovalo její obnovu. Masaryk byl realista, ne modernista (*srov. Šmíd, M.: Masaryk a česká Katolická moderna. Brno 2007*). Krátce po vzniku samostatné Československé republiky se rodí nová církev československá v roce 1920. Masaryk sledoval její vznik. Charakterizoval ji jako církev husitskou. „Československá církev je církví husitskou.“ (*Světová revoluce. Praha 1925, cit. s. 607*). Německý spisovatel Emil Ludwig, který je autorem rozhovorů s Masarykem s názvem *Duch a čin*, se Masaryka dotázal, zdali při vzniku Československé církve spolupůsobil jeho osobní příklad. Prezident ve své skromnosti odpověděl: „Málo, já jsem byl v otázkách náboženských vždycky zdrženlivý. Náboženství má být věc individuální, a věc svědomí.“ (*Ludwig, E.: Duch a čin. Rozhovory s Masarykem. Praha 1935, s. 164*). V názoru Masaryka na církev a náboženské vyznání se projevovala jeho státnická nestrannost: „Máme v republice nejenom více národností, ale i více církví. Jsou tu katolíci, pravoslavní, nová církev československá opírající se o husitství, protestanté mnoha denominací, izraelité, bezkonfesní. Náboženská svoboda. Já ovšem musím být prezidentem pro všechny.“ (*Ludwig, s. 164*).

Masaryk, ač velmi kritický myslitel, spatřoval kladný význam a vliv náboženství v moderní společnosti. Přemýšlel po celý život o osobě Ježíše, který je základem světového křesťanského náboženství i domácí reformační tradice. Ježíš je pro Masaryka vzorem a učitelem pravé zbožnosti. Učí, že pravou podstatou náboženství je láska, nejčistší lidskost, humanita (*Karel Čapek, Hovory s T. G. Masarykem. Praha 1969, s. 210*). Masaryk vychází z Ježíšova přikázání: „Miluj svého bližního jako sám sebe.“ Tím se dotýká tzv. zlatého pravidla lidskosti, se kterým se setkáváme v různých náboženských a etických tradicích jako se společným sjednocujícím základem navzdory rozmanitosti vyznání a přesvědčení, jak na to upozornil teolog Hans Küng (*srov. H. Küng: Světový étos pro politiku a hospodářství. Praha 2000, s. 128–129*).

Osobnost a působení Masaryka byly jedním z významných vlivů při vzniku samostatné křesťanské církve v roce 1920. V době náboženské krize měl Masaryk odvahu hlásat význam a nutnost náboženství pro život moderního člověka. Podobně i Církev československá působila a ukazovala na nezastupitelnou hodnotu křesťanského náboženství v čase odklonu značné části společnosti od víry. Svůj humanitní program opíral Masaryk o Ježíšovo přikázání lásky k Bohu

a k bližnímu. Masarykův důraz na Ježíšovo lidství jako zdroj pravé humanity byl vždy blízký Církvi československé husitské. Blízkost Masarykových názorů a ČČSH shledáváme i v pohledu na české dějiny s vyzdvižením významu Mistra Jana Husa a české reformace (*Masaryk, T. G.: Jan Hus. Naše obrození a naše reformace. Praha 1903*). Některé osobité Masarykovy náboženské názory se sice neshodují se současným učením Církve československé husitské, přesto jeho náboženský odkaz s důrazem na prakticky žitou každodenní víru a mravnost je pro nás stále inspirující. Naše církev si cení Masarykova humanitního a náboženského odkazu, jak je toho dokladem i toto naše dnešní setkání.

MASARYKOVSKÉ ŠESTERO PRO ŽIVOT

*Doc. ThDr. David Tonzar, Th. D.,
biskup pražský*

Vážené sestry a vážení bratři, dámy a pánové,

když jsem se před několika dny zamýšlel nad svým dnešním proslovem, otevřel jsem si opět po několika letech Hovory s TGM Karla Čapka a také staré práce našich otců zakladatelů Spisara a Kalouse, ve kterých srovnávali Masarykovy názory s učením rodící se nové, svobodné Církve československé.

Podobně jako v loňském roce se přede mnou otevřela otázka, co dosud o našem prezidentu Osvoboditeli nebylo řečeno, co by mělo zaznít a nebylo by jen formálním splněním, tedy přednesením projevu.

Zamyslel jsem se také nad tím, jak by asi takový projev Masaryk vnímal. Vítal by takové akce konané na svou památku? Zajisté ano, avšak jen potud, pokud by si posluchač odnesl alespoň něco do svého každodenního života a odhodlal by se změnit zaběhnutý řád světa směrem k Ježíši, k druhému člověku, k budování státu (své drahé vlasti), ale třeba i začal promýšlet, jak pomáhat strádajícím lidem, které potkává každý den venku na ulici. Každý z nás může být pokračovatelem díla nám drahého TGM tím, že se vydá na cestu duchovní a mravní obrody národa.

Z Masarykových úvah nám vysvítá, jaký první prezident byl: Přísný, avšak také pevný ve svých zásadách, laskavý, soucitný... Jeho znalost teologie, dějin dogmatu i církví, byla excelentní. Miloval Ježíše a znal klady i zápory života všech církevních rodin, římskokatolické, pravoslavné i protestantské, několikrát se též zmínil o „početné církvi československé“, kterou již ve své Světové revoluci pojmenoval „husitskou“. Středověké husitství hodnotil velmi pozitivně v duchu Kutnohorského smíru, České konfese i Rudolfova Majestátu. Nejen ono v Německu „pokrokové“: Cuius regio – eius religio, ale v duchu českého Pravdy (Boží) každému přejte: „Každý držet si své, ale vážit si opravdového přesvědčení druhých.“

Co si tedy my dnes můžeme odnést z dnešního setkání? Domnívám se, že nejlepší bude předložit pro přehlednost jakési Masarykovské šestero:

1. Masaryk nikdy zbytečně neplýtvá slovy, jeho tvrzení jsou přesná a přímá, ale nikoho v nich zle nenapadá, vyslechne v lásce protivníka a snaží se ho pochopit v duchu Ježíšova dvojího přikázání lásky.
2. Svě činy neposuzuje Masaryk pod zorným úhlem časnosti, například rozhodnutím demokratické většiny, ale pod zorným úhlem věčnosti. Věc veřejná, tedy politika, nemůže podle něj existovat bez vnitřního duchovního diktátu. Ano, každý člověk, starající se o blaho národa, nemůže jednat jen ze své vůle, ale podle vůle našeho Otce v nebesích pro dobro druhého člověka.

3. Přes všechny rozdíly v politických stranách by všem mělo jít o dobro vlasti; stranická oddanost musí být na sekundárním místě. Nejdůležitější je dbát a usilovat o blaho národa a každého člověka.
4. Při hledání správné cesty máme být bedliví při vybírání svých spolupracovníků: Poznat pravé a povolane a ty nesprávné a neprávem se deroucí na veřejnost.
5. Každý má pracovat s velkým nasazením, dokud jeho minuty plynou, a pracovat jak? Svaly, srdcem a mozky; tedy nejen psychosomaticky, ale i spirituálně. Fyzicky, duchovně i duševně, abychom každý rok postoupili minimálně o jeden stupínek na žebříku naší píle výš.
6. *Pro nás novodobé husity je zajímavý Masarykův názor na mír, který je v souladu s učením Karlovy univerzity 15. století: „Mír ano, ale mír praktický, ne utopistický; pro jeho udržení je nutné vynaložit všechnu sílu důvtipu a lásky k národu a člověčenstvu, ale je-li třeba, i všechnu sílu obrany!!!“*

Co si tedy můžeme odnést? Proměňujme své životy v každodenním řešení problémů, naplňujme své poslání v tomto světě a snažme se o to, aby ostatním lidem, například i přes naše rozdílné názory, bylo s námi dobře.

Ať nám Pán církve, života i smrti, žehná a ochraňuje nás i celou naši republiku!

CÍRKEVNĚ PRÁVNÍ ROZCESTÍ PO ZHROUCENÍ HABSBURSKÉ MONARCHIE

*Univ. Prof. Dr. Dr. h. c. Karl W. Schwarz,
ministerský rada*

„Odrakouštit!“

T. G. Masaryk

1. Úvodem

Dne 24. května 1923 propůjčila Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká v Praze prezidentu Československé republiky **Tomáši Garrigue Masarykovi** (1850–1937) čestný doktorát teologie. Děkan této samostatné, od Univerzity Karlovy oddělené fakulty, **Gustav Adolf Skalský** (1857–1926) pronesl laudatio.¹ Zhodnotil laureáta jako vědce evropského formátu, poznamenánoho protestantským étosem. Projevil se jako hluboce zaujatý reformačním poselstvím prezidenta; neboť ten v reformačním zápasu Jana Husa (1369–1415) viděl klíčový bod českých dějin a v české reformaci začátek evropského emancipačního hnutí. On tomu rozuměl zejména tak, aby byla na ideálu Jednoty bratrské vytvořena humanistická filosofie, o níž bylo řečeno, že se stala „progressivní státní ideologií Československa“.²

Skalský byl profesorem praktické teologie a církevního práva a zakládajícím děkanem své pražské fakulty.³ Až do zhroucení Habsburské monarchie učil na Evangelické teologické fakultě ve Vídni, jediném působícím ústavu pro evangelické teology v Zalitavsku.⁴ Také tam byl příslušný pro církevní a státní

-
- 1) Miroslav Kunštát, *Geschichte der Theologie und der theologischen Ausbildung*, in: Martin Schulze Wessel/Martin Zückert (Hg.), *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert*, München 2009, 237–265, 255 f.
 - 2) Otto Urban, *Die tschechische Frage um 1900*, in: *Österreichische Osthefte* 32 (1990) 427–438, 434; ders., *Die tschechische Gesellschaft 1848–1918*, Wien-Köln-Weimar 1994, 645 f.; Friedrich Prinz, *Böhmen und Mähren (= Deutsche Geschichte im Osten Europas)*, Berlin 2002, 421.
 - 3) Slg. 1919/197; Zdeněk Kučera, *Art. Prag*, in: *TRE* XXVII, 172–182.
 - 4) Karl W. Schwarz, *Evangelische Theologie zwischen kultureller Nachbarschaftshilfe und volksdeutschem „Sendungsbewusstsein“*. Die Wiener Protestantisch-theologische Lehranstalt/Fakultät und ihre Bedeutung für den Donau- und Karpatenraum, in: *Danubiana Carpathica* 1/48 (2007), 89–112.

právo.⁵ Devadesát let po Gustavu Adolfu Skalském náleží k mým povinnostem výuka církevního práva ve Vídni. Je pro mne zcela výjimečnou ctí, že ***mohu zde v Praze vykonat jubilejní přednášku o Masarykovi*** a mohu se koncentrovat na téma, jež v politickém vypořádání po rozpadu Habsburské monarchie hrálo do- celá významnou roli, totiž vztah státu a církve, přesně: mezi československým státem a četnými církvemi a náboženskými společnostmi.

Nejsem – to si dovolím předeslat – žádným specialistou na Masaryka a na dějiny vaší země, mohu se však odvolat na řadu delších rozhovorů, jež jsem měl příležitost vést s profesorem **Janem Miličem Lochmanem** (1922–2004) během jeho učitelského působení ve Vídni v letním semestru 1990. Vycházely od **Husa**,⁶ vedly k **Janu Amosovi Komenskému** (1592–1670) a přes **Františka Palackého** (1798–1876), ústily nakonec k **Masarykovi** a jeho veskrze kultur- ně-protestantské interpretaci českých dějin.⁷

Budu zkoumat program odluky státu a církve na pozadí starorakouské práv- ní pozice a přitom především posuzovat a pozorovat stanovisko Masarykovo z perspektivy menšinových církví, a nakonec hodnotit skutečný vývoj v Česko- slovensku do roku 1938.

2. Odluka státu a církve – americký program

Výrok „*odrakouštit*“ znamená podle Masaryka⁸ „*především odluku státu od círk- ve*“. „*Odluka státu od církve*“ – to bylo velké heslo doby, jež artikulovalo nešvar předešlého úzkého spojení mezi trůnem a oltářem. Heslo platilo jako americké

5) Ernst Hofhansl, Non enim satis est literas discere. Die Wiener Professoren Skalský, Völker und Entz als Lehrer der Praktischen Theologie von 1895–1955, in: Karl Schwarz/Falk Wagner (Hg.), Zeitenwechsel und Beständigkeit. Beiträge zur Geschichte der Evangelisch-Theologischen Fakultät in Wien 1821–1996, Wien 1997, 487–512, 490 ff.; Schwarz, Zur Kirchenrechtslehre an der Evangelisch-Theologische Fakultät bzw. Lehranstalt in Wien. Wissenschaftsgeschichtliche Perspektiven, in: Österreichisches Archiv für Recht & Religion 54 (2007), 306–351, 320 ff.

6) Jan Milič Lochman/Friedrich Schragl/Karl Schwarz, Jan Hus – gestern und morgen I–II, Ökumenische Morgenfeier Nr. 1367/68, 2./9.9.1990.

7) Jan Milič Lochman, Masaryk's Quarrel with Marxism, in: Robert B. Pynsent (Hg.), T.G. Masaryk (1850–1937) II: Thinker and Critic, London 1989, 120–133.

8) Masaryk (1925) zitiert bei Helmut Slapnicka, Die Kirchen in der Ersten Republik, in: Ferdinand Seibt (Hg.), Bohemia Sacra. Das Christentum in Böhmen 973–1973, Düsseldorf 1974, 333–344; 333; vgl. weiters Martin Schulze Wessel, Konfessionelle Konflikte in der Ersten Tschechoslowakischen Republik. Zum Problem des Status von Konfessionen im Nationalstaat, in: Hans-Christian Maner/Martin Schulze Wessel (Hg.), Religion im Nationalstaat zwischen den Weltkriegen 1918–1939, Stuttgart 2002, 73–101, 81 ff.; Emilia Hrabovec, Der Heilige Stuhl und die Slowakei 1918–1922 im Kontext internationaler Beziehungen, Frankfurt/M. u.a. 2002, 32 ff. („Entkirchlichung“ im Zeichen der „Entösterreicherung“).

řešení pro právní vztah mezi státem a církví a odtud – jak je známo – je Masaryk přinesl do Prahy. Již ve washingtonském Prohlášení nezávislosti československého národa jeho prozatímní vládou československou z 18. října 1918 zaznívá, co nalezl jako měřítko Spojených států. Podle jednoho vyjádření amerického prezidenta **Thomase Jeffersona** (1743–1826) měla by být mezi státem a církví zřízena rozdělující zeď, *wall of separation*. Ta by měla zamezit jakékoli etablování státní církve nebo státního náboženství („*No establishment*“) a jakoukoli státní podporu náboženství („*no aid to religion*“).

Pozadím této americké doktríny nebylo ovšem nějaké nepřátelství vůči církvi. Byla to reflexe nábožensko-pluralitního přístěhovaleckého společenství s jeho specifickými zkušenostmi ze staré Evropy. Tam ovšem vznikla proti náboženskému pronásledování, jako třeba **Pilgrim Fathers** (1620) – Otcové poutníci, mezi nimiž byli předkové z matčiny strany prezidentovy manželky **Charlotte Garrigue-Masaryk** (1850–1923).⁹ Plavili se na plachetnici Mayflower do Ameriky, aby v Novém světě mohli svoje náboženství žít v plné svobodě, bez státních zásahů a bez diskriminace a zvýhodňování jednotlivých věroučných společenství. V této souvislosti je třeba zejména poukázat na baptistického kazatele **Rogera Williamse** (1603–1684), to on propagoval tuto rozdělující filosofii. Když se začala k 400. výročí narození Kalvína roku 1909 stavět Zeď reformace v parku „de Bastions“ – hradeb – v Ženevě, pamatovalo se v jednom reliéfu na Pilgrim Fathers a Rogera Williamse, také však na historii hugenotů, jako admirála **Gaspara de Coligny** (1517–1572), první z obětí pařížské Bartolomějské noci (1572). Také k této tragické historii hugenotů existoval vztah rodinného příběhu, **rodina Garrigue** se ohlížela ke svým hugenotským kořenům.¹⁰

3. Masaryk – protestant

V městě **Kalvínově** je velmi působivý pomník, jenž s odpovídajícím pathosem připomíná boj reformace o svobodu víry a svědomí proti nábožensko-politickému panství papežství. Vycházeje z tohoto pathosu, jenž ovšem také Masarykovi nebyl cizí (pomysleme na jeho slavnou řeč dne 6. července 1915 v Ženevě k 500. výročí upálení Husova), rád bych formulovat tezi, že jeho angažování pro program odluky státu a církve lze odvodit z jeho protestantského uvědomění.

Masaryk opakovaně důvěrně hovořil o sobě „jako uvědomělý člen evangelického společenství“; prezidentovi Německé evangelické církve v Čechách, na Moravě a ve Slezsku **Erichu Wehrenfennigovi** (1872–1968) dokonce slíbil „jeho přání co nejlépe splnit“.¹¹ Šlo o chybný předpoklad, že jeho koncept odluky bude

9) Karel Čapek, Gespräche mit T. G. Masaryk, München 1969, 75.

10) Čapek, Gespräche mit T. G. Masaryk, 73.

11) Tagebuchnotiz von Kirchenpräsident Wehrenfennig (7.10.1919), in: Oskar Sakrausky, Die Deutsche Evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien 1919–1921, Heidelberg-Wien o.J., 5.

právě z protestantské strany podpořen. Jeho výslovný cíl, že se československý stát „osvobodí od církevní autority“, „tak jak to již učinilo Rakousko“ byl protestanty „s velkým enthusiasmem přijímán.“¹²

Ve svých biografických rozhovorech s **Karlem Čapkem** datuje Masaryk svůj příklon k protestantismu do času svého studijního pobytu v Lipsku na podzim 1922,¹³ kde navštěvoval výukové lekce na evangelické teologické fakultě¹⁴ a prostřednictvím své pozdější ženy byl konfrontován s americkou formou protestantismu, s unitářstvím.

V časovém období lipského pobytu následoval každopádně 31. srpna 1880 Masarykův přestup do Evangelické církve helvetského vyznání, k reformované církvi kalvínského ražení – a to (z důvodu utajení) v Heršpicích u Brna,¹⁵ nikoli v jeho moravské domovské obci, v Kloboukách. Je známo, že tamní farář **Ferdinand Císař** (1850–1932) nejprve nechtěl přestup provést. Opíral se o Masarykovu kritiku dogmatu a o kulturně-protestantské motivy konverze. Teprve po vlastnoručním souhlasu uchazeče o přestup s Apoštolským vyznáním víry přijal jej do společenství své církve.¹⁶ Na podzim 1881 podílel se Masaryk „s velkou horlivostí“, jak zpravuje kronikář,¹⁷ na tamější slavnosti k tolerančnímu patentu (19.–23. 9. 1881). Toto setkání, to víme z jednoho Masarykova dopisu z roku 1919,¹⁸ bylo pro jeho osobní vývoj nanejvýš důležité. Neboť, píše Masaryk, toto setkání s moravským farářem jej „přivedlo k rozhodnutí k češství v duchu naší reformace“. Přirozeně byla Palackého dějinně-politická teze (zkrácená teologickou cenzurou ve Vídni) základem,¹⁹ na ní stavěl a potom mohl pro-

12) Josef Smolík, Kirche und Staat in der ČSSR. Eine theologische Verhältnisbestimmung, in: Evangelische Theologie 41 (1981) 451–462, 453.

13) Čapek, Gespräche mit T. G. Masaryk, 71. Das hier mitgeteilte Jahr 1878 ist in 1877 zu verbessern, wie sich aus dem Kontext ergibt.

14) Er erwähnte als Lehrer Christoph Ernst Luthardt (1823–1902) und Gustav Adolf Fricke (1822–1908), ersterer ist vor allem als konservativer neulutherischer Systematiker und Gegner der Union, letzterer als Präsident des Gustav-Adolf-Vereines bekannt geworden.

15) Jan Šimsa, Masaryk a moravské evangelictví, in: T. G. Masaryk a střední Evropa, Brno 1994, 20–25, 24.

16) Peter Švorc, Rozbýjali monarchiu, Košice 1992, 64 f.; Šimsa, 23.

17) Šimsa, 21.

18) Schreiben Masaryk an Superintendent Císař aus dem Jahr 1919, zit. bei Šimsa, 21.

19) Franz Palacky, Geschichte von Böhmen, Bd. III/1, Prag 1845; František Palacký, Dějiny národa českého v Čechách a na Moravě, Bd. 3, Praha 41895 – dazu insgesamt Jiří Kořalka, František Palacký und sein früher Beitrag zum modernen Ökumenismus, in: Zdeněk Kučera/Jiří Kořalka/Jan B. Lásek (Hg.), Živý odkaz modernismu, Brno 2003, 27–35, 28 ff.; ders., František Palacký (1798–1876). Der Historiker der Tschechen im österreichischen Vielvölkerstaat, Wien 2007.

klamovat českou otázku jako „*ve své podstatě náboženskou*.“²⁰ V tomto smyslu roku 1915 v Ženevě s důrazným pathosem deklaroval,²¹ že mezi Rakouskem a „*opravdu husitským národem*“ nemůže nastat žádné smíření. Neboť, tak zní jeho zdůvodnění, „*smysl naší reformace dává smysl našemu národnímu životu*.“ „*Každý uvědomělý Čech nalézá v dějinách naší reformace svůj národní ideál*.“ A pozměněním výroku, že historie je učitelkou lidstva, formuloval: „*Dějiny jsou především povinností*.“ Z toho učinil Masaryk závěr: „*Každý Čech, který zná dějiny svého národa, musí se rozhodnout buď pro reformaci nebo pro protireformaci, pro českou ideu nebo pro ideu Rakouska, orgánu evropské protireformace a reakce*.“

4. Odluka státu a církve – v Evropě

Druhý stát, v němž byla důsledně provedena taková odluka státu a církve, byla Francie. V této zemi, jež od časů Francouzské revoluce je pokládána za laboratoř církevně právních experimentů, jež koncem 19. stol. podnikla proces dekonfesionalizace veřejného života a náboženství vytlačila z veřejnosti, je to patrné na škole (**École Laïque**). Roku 1905 vyšel odlukový zákon, který odstranil všechny styčné body mezi státem a církví a zavedl odluku z hlediska církvi nepřátelského.

Takové požadavky odluky tak řečeno visely ve vzduchu, jednou inspirované Amerikou, nebo radikální verzí Francie, kde **Edvard Beneš** (1884–1948) měl příležitost ji poznat. O něm se ovšem říká, že nechtěl uskutečnit francouzskou verzi, nýbrž sladěnou se Sv. stolcem, jež odpovídá jeho zahraničně politickým cílovým představám.²²

Zánikem monarchií ve Střední Evropě, v Německu, a Rakousko-Uhersku zhroutila se také představa, že vládci jsou dosazeni z Boží milosti („*Gottesgnadentum*“). Všeobecná změna myšlení způsobila, že požadavek „odluky státu a církve“ zazníval hlasitě všude, v Německu právě tak jako v Rakousku a v Československu. Výchozí situace byla rozdílná a požadavky byly ponejvíce skoro paušální.

20) Otto Urban, Die tschechische Gesellschaft. 1848 bis 1918, Wien-Köln-Weimar 1994, I, 646.

21) Richard Georg Plaschka, Nationales Selbstverständnis, Geschichtsverständnis, Glaubensperspektive, in: Kirchliche Zeitgeschichte 6 (1993) 28–34, 29; Martin Schulze Wessel, „Die tschechische Nation ist tatsächlich die Nation Hussens“. Der tschechische Huskult im Vergleich zum deutschen Lutherkult, in: Stefan Laube/Karl-Heinz Fix (Hg.), Lutherinszenierung und Reformationserinnerung, Leipzig 2002, 199–210.

22) Pavel Marek, Das Verhältnis zwischen Staat und Kirchen, in: Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte (wie Anm. 1), 3–46, 10.

- *Odluka státu a církve*, to znamenalo nejprve a v první řadě *dekonfesionalizaci veřejného života*;
- pod heslem „*náboženství je privátní záležitost*“ bylo požadováno vynětí církví z veřejného práva, jejich degradace na instituce soukromého práva, tedy kultovní spolky;
- s tím bylo spojeno odstranění náboženských svátků, náboženské přísahy a především:
- *odcírkevnění školy*. Do toho spadalo odstranění církevního dozoru nad školami, povinné výuky náboženství, zrušení teologických fakult;
- v ohledu manželského a rodinného práva připojuje se požadavek povinného civilního sňatku a civilní registr manželství.

Římskokatolickou církví byl tento vývoj rozhodně potírán. Sám římský nuncius ve Vídni Teodoro **Valfre di Bonzo** (1853–1922) měl ovšem plausibilní vysvětlení po ruce, proč se takové požadavky staly hlasitými. Ve své analýze politické situace v Československu s důrazem popisoval politickou instrumentalizaci církve a náboženství ve starém Rakousku: ta je důvodem, proč český patriotismus „*bezmála nutně*“ se staví²³ proti Rakousku a proti náboženství.

5. Exkurs o rakouském státním právu ve vztahu k církvi (1867)

Na tomto místě je nutné zařadit krátký exkurs o státním právu ve vztahu k církvi ve starém Rakousku, jak bylo kodifikováno Ústavou z r. 1867 a následujícími květnovými zákony r. 1868 a r. 1874. Zde r. 1918 navázala pražská vláda.²⁴

Rakousko bylo okázalým příkladem římskokatolického státu.²⁵ Habsburkové zdůrazňovali katolicitu, proklamovali v katolicitě své říše rozhodující vládní požadavek a tím řídili integraci zemí, jež jim připadly. Jejich panování spočívalo na třech pilířích: na vojsku, na loajálním úřednictvu a na Římskokatolické církvi.

Tyto nosné složky byly za rekatolizaci jejich říše v protireformaci bohatě odškodněny, vlastnily pozoruhodná privilegia při biskupských jmenováních a papežské volbě. Habsurky prosazovaná konfesní jednota nemohla být ovšem natrvalo realizována, v 18. stol. museli tolerovat nekatolíky, jimž byla v 19. stol.

23) Hrabovec, *Der Heilige Stuhl und die Slowakei*, 75; diess., *Der tschechische Katholizismus nach dem Ersten Weltkrieg aus der Sicht des Heiligen Stuhls*, in: *Bohemia* 45 (2004) 396–430, 405.

24) Art 2 Slg. 1918/11 – Dazu Helmut Slapnicka, *Beibehaltung und Fortentwicklung des österreichischen Staatskirchenrechtes in den Nachfolgestaaten*, in: Helmut Schnitzer/Kurt Woisetschläger (Hg.), *Kirche und Staat – Symbol und Kunst*, Würzburg 1987, 97–119; Hrabovec, *Ein historischer Abriss*, in: *Recht und Religion in Mittel- und Osteuropa* Bd. 2: *Tschechien*, Wien 2004, 19–33, 19.

25) Gottfried Mayer, *Österreich als katholische Großmacht. Ein Traum zwischen Revolution und liberaler Ära*, Wien 1989.

krok po kroku přiznána konfesní rovnoprávnost. Ústava z r. 1867 sice položila základy pro mnohokonfesní konstituční monarchii, aniž se však mohlo dosáhnout uvolnění dominance Římskokatolické církve v každodenním životě, ve všedním žití.

V roce 1867/68 byl přece jen odstraněn dozor katolické církve nad školou. Z **Masarykova** životopisu je ovšem známo, že jako učitelský pomocník dostal se v Čejkovicích do konfliktu s duchovním školním dozorem. Proto byl Masarykův pokyn prvnímu ministru školství Gustavu Habermanovi (1864–1932) provést odluku se šikovným taktem, dále pak, že *odcírkevnění školy nebude výchově škodit*, do jisté míry veden jeho zkušeností.

Ve starém Rakousku byly státně uznané církve korporacemi veřejného práva, byly však podřízeny dalekosáhlému státnímu dozoru. Výuka náboženství byla povinným předmětem a byla církví ztvárněna, katolické teologické fakulty byly součástí na všech univerzitách, malá vídeňská Evangelická teologická fakulta ovšem stála mimo univerzitní svazek.²⁶

Manželské právo bylo konfesionálně diferencováno, ovšem katolická nauka o svátostech (překážky manželství, nerozlučitelnost katolického manželství) určovala také manželství nekatolíků a již -ne- katolíků, kteří právě z důvodu manželského práva vystoupili z katolické církve.²⁷

6. Laicizující opatření v Československu

Reformní zákon o manželství, usnesený Ústavodárným Národním shromážděním v Praze 22. května 1919, vyznačoval se pozoruhodným reformním krokem – na rozdíl od Rakouska, kde se až do r. 1938 zápasilo o reformu manželského práva. V této zemi zmíněný zákon značným kompromisem pokročil, aby manželské právo v obou zemích, na Slovensku a v Čechách sjednotil ve smyslu fakultativního nepovinného civilního sňatku.

Opatření k odcírkevnění školy postihla rakouskými zákony předepsanou učitelskou způsobilost ředitelů škol pro výuku náboženství v té době se vyskytující konfesionální většiny žáků,²⁸ dále pak výuku náboženství, jež byla zlehčena v posledních třídách vyšších škol na dobrovolný předmět, učitelé náboženství byli vyčleněni z maturitních komisí. Konečně na nově zřízených univerzitách v Brně a v Bratislavě se rezignovalo na teologické fakulty. To

26) Karl W. Schwarz, Protestantische Theologie in Prag, Pressburg, Budapest und Wien, in: Österreichische Osthefte 42 (2000) 57–75.

27) Schwarz, Die Prager Professoren Gustav Adolf Skalský und Ludwig Wahrmund und die Reform des Eherechts, in: Zdeněk Kučera/Jan B. Lášek (Hg.), Docete Omnes Gentes, Brno 2004, 94–104.

28) Slg. 1919/205.

všechno byla opatření, jež byla katolíky shledána jako „ostře laicistická“ a byla odsouzena.²⁹

Nehledě na tyto státně-právní korektury, k nimž byl přiřčeněn „kazatelnicový paragraf“ (jako doplnění Trestního zákoníku),³⁰ zůstal však program odlu-ky státu a církve v ústavní rovině neproveden. I když byla nálada v první fázi I. republiky prosycena principem odlu-ky, i když byly ustanoveny komise, aby provedly odlu-ku /necht' je zmíněno jen jedno jméno, jež, tak řečeno, ztělesňuje program odlu-ky: **Antonín Hobza** (1876–1954)/ a vládní návrh Ústavy v § 121 přislíboval „Odluku“ – ústavně právní zajištění nenastalo, nemohlo nastat. Bylo z návrhu Ústavy vyškrtáno, aby neohrozilo souhlasné přijetí Ústavy parlamentem. Předseda Lidové strany **Jan Šrámek** (1870–1956) našel s vládnoucí koalicí kompromis, „balíček“ mezi autonomií (Slovenské části země) a zásadou odlu-ky, jež ze strany katolíků, zejména Slováků, byl přijat. Tímto způsobem se podařilo vyvést katolíky z izolace a tím se dopomohlo politickému katolicismu k původnímu významu.³¹ Podle vyjádření katolické historiografie byla tak připravena „volnomyšlenkářskému-protestantskému kruhu kolem prezidenta Masaryka porážka“. ³²

7. Ke vzniku československé národní církve

Krátké závěrečné slovo ke vzniku československé národní církve v roce 1920,³³ která po vzoru anglikánské církve chtěla reprezentovat většinu českého ná-roda a opírala se o reformistické, reformně-katolické křídlo českého kléru³⁴ a může se označit jako církev „radikálního modernismu“ (**Zdeněk Kučera**). Masarykova deviza („Zúčtovali jsme s Vídní, zúčtujeme také s Římem“)³⁵ padla

29) Rudolf Wierer, Der Einfluss des Josefinismus in den kirchlichen

Auseinandersetzungen der Tschechoslowakischen Republik von 1918–1938, in: Zeitschrift für Ostforschung 6 (1957), 388–400, 394.

30) Slg. 1919/111. – Er stellte die Kritik von staatlichen Maßnahmen oder Wahlempfehlungen durch Kanzelabkündigung unter Strafe.

31) Arnold Suppan, Katholische Volksparteien in Ostmitteleuropa in der Zwischenkriegszeit am Beispiel der Tschechen und Slowaken, in: Michael Gehler/Wolfram Kaiser/Helmut Wonnat (Hg.), Christdemokratie in Europa im 20. Jahrhundert, Wien-Köln-Weimar 2001, 273–293, 284 ff.

32) Hrabovec, Der tschechische Katholizismus nach dem Ersten Weltkrieg, 424.

33) Slg. 1920/542. – Dazu Martin Schulze Wessel, Die Tschechoslowakische Kirche, in: Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte (wie Anm. 1), 135–146.

34) Hrabovec, Reformbestrebungen der tschechischen Priester und die Entstehung der „Tschechoslowakischen Kirche“, in: Römisch-Historische Mitteilungen 51 (2009) 337–368.

35) Hrabovec, Der Hl. Stuhl und die Slowakei, 40.

zde na úrodnou půdu. Vůbec platilo jako „program“ této církve³⁶ „*Masaryk, tot' program Církve československé!*“

Podařilo se iniciovat pozoruhodné hnutí Los-Von-Rom – Pryč od Říma,³⁷ jež vedlo k masovým vystoupením bezmála jednoho a půl milionu katolíků a například snížilo procento katolíků v hlavním městě na 55 %, avšak cíl jakéhosi národního církevního souručenství mezitím zdaleka nebyl dosažen.

Československá národní církev v průběhu 20. století prodělala pozoruhodný dějinně-teologický vývoj, který zde nemusí být komentován. Jednomu úkolu je také jako **husitská církev** zavázána: pěstuje vzpomínku na prezidenta zakladatele Československa **Masaryka**, do jisté míry také jako vděk za jeho významnou roli při založení této církve.

Jako skromný příspěvek ve smyslu kultury piety – a to z perspektivy státního církevního práva, rozumějí se také předložené úvahy. S nimi spojují srdečné pozdravy od **Alma Mater Rudolphina** ve Vídni, kde započala vědecká dráha **Masarykova**. V arkádovém dvoře je zřízeno malé pietní místo „lieu de mémoire“;³⁸ dále pak pamětní desky připomínají na Akademickém gymnasiu (I. Beethovenovo náměstí) a na někdejší obytině domu (I., Petrské náměstí) někdejšího absolventa, studenta a docenta Filosofické fakulty Univerzity ve Vídni.

(Překlad a úprava textu Prof. ThDr. Zdeněk Kučera)

36) Zit. bei Wierer, Der Einfluss des Josefinismus, 398.

37) Jan Havránek, Die Austritte der Tschechen aus der Katholischen Kirche nach dem Ersten Weltkrieg – ihre Ursachen und Folgen, in: Horst Haselsteiner/Emilia Hrabovec/Arnold Suppan (Hg.), ZeitenWendeZeiten. Festgabe für Richard Georg Plaschka zum 75. Geburtstag, Frankfurt/M. u.a. 2000, 41–56.

38) <http://www.austria-lexikon.at/af/AEIOU/Masaryk,%20Thomas%20Garrigue> (Zugriff am 23.02.2010); Thomas Maisel, Gelehrte in Stein und Bronze. Die Denkmäler im Arkadenhof der Universität Wien, Wien-Köln-Weimar 2007, 51.

TOMÁŠ GARRIGUE MASARYK A JEHO ROZCHOD S RAKOUSKOU MONARCHIÍ

*Em. rektor, Prof. Dr. Dr. h. c. Karel Malý,
Univerzita Karlova*

Vážený pane předsedo, dámy a pánové,

je pro mne opravdovou ctí, že jsem byl pozván do vašeho středu, abych pronesl přednášku věnovanou tématu T. G. Masaryka a jeho tak dramatického rozchodu s Rakouskem. Jsem si vědom všech úskalí tohoto pokusu a přistupuji k přednášce s jistými rozpaky, což je způsobeno nejen tím, že Masaryk se stal a je stále ztělesněním českých demokratických a republikánských tradic, ale i tím, že, pokud budu vycházet z jeho projevů v rakouském parlamentu, jeho poslanecké sněmovně, jsem si vědom toho, že parlamentní projevy a parlamentní vystupování se často liší od postojů zastávaných v mimoparlamentním životě. Přesto se o to pokusím a pramenem nám budou především autentické proslovy Masarykovy, které jsou obsaženy v Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes, tedy v edici zcela oficiální. Tyto Masarykovy projevy byly jen z nepatrné části a in extenso, s některými chybami, vydány česky v knize Jiří Kovtun, Slovo má poslanec Masaryk, Praha 1991 a souborně pak ve Spisech T. G. Masaryka, svazek 21, Praha 2001.

Je to, dámy a pánové, zvláštní pocit hovořit o Masarykovi ve dnech, kdy vzpomínáme výročí jeho narození a kdy nejen právníci vzpomínají 90. výročí vzniku československé ústavy. Je zvláštní mluvit o něm právě zde, v budově českého parlamentu, který zasedá v místě, kde kdysi zasedal český zemský sněm a kde působil a zrál parlamentní a politický duch T. G. M. v letech 1892–1893, kde zaznívala jeho slova v debatách leckdy vzrušených a vášnivých, hovořit o muži, který se pro své současníky stal symbolem a jenž i dnes je předmětem úvah a diskusí politiků a historiků jako mimořádná osobnost novodobých evropských dějin, jako muž, o kterém bylo právem řečeno, že byl skutečným Evropanem.

Avšak právě proto a právě zde se nabízí otázka, jaký byl vlastně Masaryk před vznikem Velké války? Rakušan či úhlavní nepřítel Rakouska? Velezrádce, který zavinil rozpad rakousko-uherské monarchie a zbudoval na jejích troskách Československou republiku? Jak vysvětlit onu cestu, která vedla Masaryka od poslance Říšské rady do zahraničního odboje a ke spojení s válečnými odpůrci monarchie a dokonce až k vytvoření armády, která bojovala na straně Dohody proti armádám centrálních mocností?

Zpravidla se má za to, že Masaryk, přes všechnu svou kritiku monarchie, byl v době předválečné jejím zastáncem, že v ní viděl, podobně jako kdysi jeho

předchůdce, významný český historik a politik František Palacký, přirozený státní rámec umožňující pokojný vývoj středoevropských národů. Stejně tak se soudí, že teprve vypuknutí 1. světové války a úzké vojenské a politické spojení monarchie s vilémovským Německem bylo hlavní příčinou Masarykova rozchodu s Rakousko-Uherskem. Začal však onen rozchod s monarchickým Rakouskem opravdu až 28. 7. 1914?

Věci a události mají své příčiny a nejen historici vědí, že současnost je vytvářena spleť sítí příčin a následků, že plody, které sklízí dnešní generace, vyrostly ze semen, jež byla zasazena leckdy tak dávno, že se ztrácí povědomí o těch, kdož k tomu přispěli. Zdá se mi proto, že místo i doba, stejně jako téma dnešní přednášky, jsou příhodné, abychom se pokusili zamyslet nad Masarykem poslancem, politikem, státníkem i filosofem a zejména nad jeho cestou od Rakušana k Čechoslovákovi.

Rád bych se, neboť můj čas je omezen, soustředil na dva hlavní problémy či these:

1. Masaryk jako člen poslanecké sněmovny Říšské rady, ve které hájil nejenom cíle tehdejší české politiky, ale obhajobou obecných principů demokratických i budoucnost, jak se domníval, Rakouska, ve které hájil slušnost v politice domácí a zahraniční.
2. Masaryk a jeho cesta od loajality k Rakousku k revolucionáři – zakladateli ČSR a jejích ústavních demokratických a parlamentních základů.

Předem ovšem podotýkám, že se tyto dva problémy budou nutně prolínat a že je nemožné je od sebe zcela oddělit.

ad 1.

Moravan, či, lépe moravský Slovák rodem, pocházející z chudé rodiny panského kočího (nar. 7. března 1850), chudý student a absolvent vídeňské university (promován doktorem 15. 3. 1876), kde mu byla před několika lety v čestném nádvoří odhalena bysta, její soukromý docent (od r. 1879 tu přednáší), svými zahraničními studii spíše Evropan se zvláštními sympatiemi k anglosaské politické a státoprávní kultuře, po svém přestěhování do Prahy, kam byl povolán na Karlovu universitu jako mimořádný profesor (1882), pak záhy vtažen do peripetií českého kulturního a politického života (např. svou účastí ve sporech o pravost tzv. rukopisů královédvorského a zelenohorského). Teprve v r. 1898, po 13 letech čekání, způsobených nepřízní domácích akademických kruhů a vídeňského ministerstva, se dočkal řádné profesury.

Od r. 1892 byl poslancem českého zemského sněmu, nejprve jako člen strany mladočeské (1890 – září 1893, kdy se vzdal obou poslaneckých mandátů) a později jako zakladatel strany spíše intelektuálů – strany realistické (České strany lidové), vždy zcela nekonformní, kritický, ale současně v praktické poli-

tice realistický. Muž, který ani v parlamentu nezapřel své „profesorství“ a byl znám svou pečlivou a přímo vědeckou přípravou svých projevů, který měřil politiku morálkou, pro něhož hodnoty mravní byly nad nacionálními. To vše a mnohé jiné byl poslanec Masaryk, který pracoval jako poslanec Říšské rady ve dvou periodách: v letech 1891–1893, kdy kandidoval jako Mladoček, a v letech 1907–1914, kdy byl zvolen jako jediný kandidát své strany.

Od otevření Říšské rady v r. 1891 Masaryk promluvil v plénu sněmovny k celé řadě otázek: k reformě právnických studií (9. 6. 1891 a znovu 25. 1. 1892), k otázce veřejné bezpečnosti (26. 6. 1891), o potřebě reformy školství (30. 6. 1891) a rozpočtu ministerstva vyučování (30. 10. 1891), o potřebě druhé české university (6. 7. 1892), v delegacích pak o situaci v Bosně a Hercegovině (18.–19. 10. 1892).

Z řady Masarykových parlamentních vystoupení má však mimořádný význam, vzhledem k dalšímu Masarykovu vývoji, jeho účast v debatě věnované přípravě státního rozpočtu na rok 1893 dne 13. listopadu 1892, kdy se střetl s poslancem Ernstem Plenerem, vedoucím představitelem německé liberální strany v Čechách, který den před tím ostře kritizoval v souvislosti s pokusy Taafeho vlády prosadit cestou vládních nařízení zásady česko-německého vyrovnání (tzv. Punktace, které byly zejména Mladočechy, tehdejší Masarykovou stranou, odmítnuty) českou politiku, zvláště pak úsilí o realizaci programu českého historického práva. Prohlásil o něm, že je pouhou politickou agitací a že čeští poslanci dobře vědí, že tento cíl nemůže být v Rakousku nikdy realizován a Němci v Čechách s ním nesouhlasí : „...können es nicht glauben, denn sie wissen recht gut, das dasjenige, das sie in letzter Linie mit dem Staatsrecht anstreben, niemals in Oesterreich gewährt werden kann... Sie stecken also ein Ziel auf, welches Oesterreich nicht gewähren kann, welchem die Deutschen in Böhmen nicht zustimmen...“

Masaryk tehdy vystoupil s obhajobou českého státního práva, známého českého politického programu druhé poloviny 19. století, jehož podstatou mělo být obnovení české státnosti, ovšem v rámci stávajícího Rakouska.

Nutno zdůraznit, že Masaryk se již dříve několikrát k Rakousku jako státnímu rámci vyslovil a to vždy s opravdovými sympatiemi: ve stati Naše nynější krize napsal, že počítá s existencí Rakouska, ve své první veřejné řeči po vstupu do mladočeské strany mluvil o potřebnosti Rakouska a učinil to i v řadě jiných vystoupení.

Ve zmíněné debatě však v Masarykově projevu přece jen zaznívají poněkud jiné tóny. Akcent je tu kladen, spíše než na Rakousko, na jiný fenomén – na českou státní nezávislost, míněnou ovšem jako součást (vnitřní) Rakouska. Masaryk se v něm také neubráníl jistému pocitu zklamání nad „slovanskou“ politikou monarchie. A konečně se tu objevují poprvé koncepce, které později Masaryk prezentuje s neočekávanou přesností a promyšleností po vypuknutí 1. světové války.

Nechme však na okamžik mluvit samotného Masaryka.

Nejprve kritizuje parlament, což, jak je zřejmé, je signifikantní k Masarykovým názorům nejen na vídeňský, ale parlamentarismus vůbec: „*Nemůžete se divit, jestliže nyní působí tento parlament dojmem politického muzea, jakési politické výstavky, kde lze nalézt různé principy, různé proudy, stranická seskupení, frakce, není ale – v tom s panem řečníkem spojené levice souhlasím – parlamentem, jaký si na základě ústavních pojmů musíme přát a žádat.*“ (Spisy, str. 236)

Masarykova snaha, později již jako prezidenta ČSR, aby parlament byl dělným tělesem, a soud, který se mu připisuje v počátcích ČSR, tj. že parlament stejně jako orchestr potřebuje svého dirigenta, se pak jeví být vzdáleným ohlasem těchto Masarykových „rakouských“ zkušeností.

Rakousko, tak jak ho Masaryk vidí, je ke svým slovanským národům ne-spravedlivé, resp. Rakousko se proměňuje ve stát, ve kterém se má nadřadit německá národnost nad ostatní: „*Především se nám předhazuje idea rakouského státu, a sice následujícími slovy: Idea rakouského státu vyžaduje, aby se mu všichni Němci podřídili, žádné slovanské aspirace nebudou trpěny. Rakousko, říká se, není národní stát, nýbrž umělý útvar, v němž jedna národnost, a to německá, musí být vládnoucí a směřodátná.*“ (Spisy, str. 238) Tato diskuse pak pokračovala i na jaře 1893. Jejím jádrem byla Masarykova obhajoba českého státního práva a její skandální odmítnutí poslancem Mengerem a vystoupení Karla Kramáře, který definoval podstatu pojmu českého historického práva a postavil se na Masarykovu obranu. Na jeho vystoupení pak reagoval poslanec J. M. Bareuther.

Své politické krédo – a shrnutí názorů českých politických kruhů, zejména své strany (mladočeské) – shrnul Masaryk velmi pregnantně: „*Krátce řečeno, chceme samostatnost a právo na sebeurčení pro český národ, chceme se národnostně vyžít. Všechno, co národ může a má vykonat pro kulturu svou, státu a lidstva, chceme konat plně a zcela. Takový je, pánové, smysl současného hnutí českého národa, to nás přivedlo až sem.*“ (Spisy, str. 241)

O něco dále ve své řeči pak říká – a znovu obhajuje české místo v Rakousku – doslova toto: „*Nechceme být tolerováni, nechceme být pokládáni za nutné zlo, nýbrž chceme být uznáni plnohodnotnými občany tohoto státu, chceme být na svůj český způsob v Rakousku bez výhrad uznáni. Chceme, aby se nám důvěřovalo. Důvěra plodí důvěru.*“ (Spisy, str. 246)

Tato obhajoba současně směřuje proti obvinění, které proti ideji českého státního práva vznesl, jak ještě ukážeme, poslanec Dr. Max Menger (poslanec za Slezsko).

Masaryk přitom ostatně nezastírá, že k prosazení českého státního práva vedou české politiky i důvody hospodářské: „*Chceme české státní právo, které je naše politické právo, a chceme ho také z hospodářských důvodů. Nechceme, aby země České koruny byly využívány k prospěchu druhé poloviny říše.*“

Masaryk dále ve své řeči parafrázuje starý výrok Palackého z jeho stati *Ideje státu rakouského a přihlašuje se k myšlence, že „Jak státy vznikly, tak se i udržují“*. Rakousko vzniklo především spojením uherského a českého státu. Pokládá proto za přirozené, že podobně jako získal své postavení stát uherský, musí ho získat i český.

Vyvrcholením této Masarykovy řeči bylo, v souvislosti s kritikou spisů propagujících velkoněmeckou orientaci Rakouska a vyzývajících ke germanizaci, svým obsahem vášnivě prohlášení: *„Náš národ chce odpovědět, my všichni bez rozdílu stranického zabarvení jsme zaujali pevné stanovisko, chceme v Čechách zorganizovat stráž, o jaké dosud nikdo ani neuvažoval, abychom se této záplavě německé domýšlivosti a nespravedlivosti ubránili. My Češi stojíme na stráži, my víme, že jde o naši existenci... To, pánové, je nyní podstata české otázky, pozdvižení v českém národě... Národy Rakouska se nemají utlačovat, nýbrž se mají rozvíjet a využívat jejich síla.“* (Spisy, str. 259–260)

Není, myslím, pochyb, že tato Masarykova slova o české samostatnosti nutno chápat opět jen v rámci českého politického programu a opět jen v rakouských dimenzích. Avšak naznačují již zřetelný posun, zrání představ, které zejména v souvislosti s citací Fr. Palackého, který, jak známo vyslovil i onu známou větu, pln zklamání nad neúspěchem česko-rakouských vyrovnávacích snah v r. 1871: *„Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm!“*

Reakcí na Masarykovu řeč bylo vystoupení poslance Maxe Mengerera, který obvinil Masaryka z velezrady. Řekl doslova: *„Co chce nyní toto státní právo? Státní právo chce vytvoření českého státu, který by neměl mořské pobřeží, který by nemohl uvnitř Evropy vést samostatnou hospodářskou politiku. V tomto státě by byli Němci samozřejmě ve stálé menšině... Neznáme žádný český stát. Mluvit o českém státě považuji za velezradu... Nejnebezpečnějšími velezrádci jste vy a profesor Masaryk... Tak je to, pánové.“* Mengerova řeč vyvolala ve sněmovně skandál, Masaryk se ohradil a požádal, aby o Mengerových výrocích jednal kárný výbor (Missbilingungsausschuss), který mu nakonec dal za pravdu a jeho návrh byl za podpory většiny sněmovny přijat. Avšak skončila celá záležitost opravdu jen ve zdech sněmovny a skončila opravdu v listopadu 1892?

Jistěže se Masaryk necítil ani na chvíli velezrádcem, jistěže byl z hloubi duše přesvědčen, že když kritizuje politiku Rakouska vůči Německé říši, že prospívá jeho dobré budoucnosti, stejně jako byl přesvědčen, že vyřešení české otázky v duchu českého státního práva přispěje k demokratizaci a upevnění monarchie. Avšak cosi tu bylo řečeno: ze strany německých liberálů bylo zcela jasné dáno na srozuměnou, že učiní vše pro to, aby Češi nedostali to, co chtějí. Bylo dáno jasné na srozuměnou, že tento český stát může vzniknout jen v rozporu s rakouskou ústavou, proti vůli Němců v Čechách, kteří se odmítají stát menšinou v českém státě.

Příznačné bylo v tomto smyslu také vystoupení poslance dr. Ernsta Bareuthera, německého nacionalistického politika z Čech, který jménem své německé

národní strany prohlásil, že „...české státní právo nikdy neuznají, že proti skutečnosti takového přeludu, který je namířen proti národní a hospodářské existenci jejich národa (tj. Němců) v Čechách a na Moravě a ve Slezsku, se všemi stávajícími prostředky budou bojovat.“ V této debatě byly uvedeny také výhrady proti ekonomické životaschopnosti snad samostatného státu Čechů a jeho příštímú geografickému položení i geopolitické situaci. Masaryk ve své řeči i odpovědích přesně a pregnančně formuluje svůj vztah k ideji českého historického práva a naléhavé potřebě české samostatnosti – dodejme, že zatím však jen v rámci monarchie.

Do parlamentní debaty zasáhli i další poslanci – dr. Weeber, zastupující moravské Němce, který zpochybnil argumenty o historickém státním právu, a Jos. Herold a Dr. Jan Žáček, kteří ho hájili. (srov. k tomu K. Malý, České státní právo a státoprávní diskuse ve vídeňské poslanecké sněmovně (1892–1893), in: Pocta prof. Václavu Pavlíčkovi, Praha 2004, str. 44–55).

Snad by tu mohlo jít jen o běžnou politickou polemiku, kterých bychom v parlamentních protokolech našli více. To, co jí však dodává zvláštní význam, je skutečnost dalšího historického vývoje a směřování samotného Masaryka, který obhajuje české národní požadavky ne argumenty nacionálními, ale humanitními, hovoří o české kultuře a jejím přínosu kultuře světové a o ideálech humanitních. Dovolím si později tyto skutečnosti připomenout, až budu hovořit o Masarykově válečném programu.

Jak se tedy zdá, začíná se tu v Masarykově parlamentním působení objevovat vskutku nový tón, který nabírá na intenzitě v jeho druhé parlamentní periodě v letech 1907–1914. Od projevů věnovaných ještě české problematice – o nutnosti národnostně spravedlivé politiky (20. 7. 1907), kdy znovu formuluje české výhrady k nacionální politice rakouských vlád, kterou vidí jako národnostně nespravedlivou, o českoněmeckých sporech (9. 12. 1908) a kritice návrhu jazykových zákonů (4. 2. 1909). V debatě 7. listopadu 1911 ke státnímu rozpočtu kritizuje centralistickou politiku vlády: „...čím více budou lidé závislí na státu, tím lehčeji a klidněji mohou být ovládnuti.“ V dalších projevech pak přechází k ostré kritice vlády v zahraniční politice, zvl. vůči Srbsku. Jeho osm významných projevů, které k němu připoutaly pozornost mezinárodní veřejnosti, projevů, začínajících odmítnutím tzv. velezrádného procesu v Záhřebě (14. a 18. května 1909), přes ostré útoky na hraběte Aehrenthala, vrcholí 26. 5. 1913 projevem kritizujícím neschopnost rakouské politiky: „Pro mne je nepochybné, že ubohá zahraniční posice Rakouska spočívá na nemožné vnitřní politice, ne naopak: nelze obráceně říci, že zahraniční politika dělá politiku vnitřní. V letech 1859 a 1866 jsme dostali lekci, že se vnitřní síly projevují i navenek a že rozhodují o tom, jak Rakousko dělá zahraniční politiku. A Rakousko bohužel neustále vede válku ne navenek, nýbrž uvnitř, proti svým vlastním, proti svým dobrým národům. Právě proto, že se nemohu oddávat snům o rozpadu Rakouska, že vím, že toto Rakousko

– at' dobré nebo špatné – potrvá, jde mi docela vážně o to, abychom z tohoto Rakouska něco udělali. To je náš problém a problém všech stran.“

V těchto svých projevech T. G. Masaryk se tedy stále ještě prezentuje jako dobrý Rakušan. Otázkou ovšem je, zda z přesvědčení nebo snad z nouze, pokud není jiné řešení.

Ve své řeči v Delegacích 29. 12. 1910 (Delegace byl společný parlamentní orgán obou částí říše – Rakouska i Uher, svolávaný ad hoc, který řešil tzv. společné záležitosti), ve které se zabýval tzv. Vasicovou aférou a kritizoval hraběte Aehrentala, prohlásil, že třicet let vedl boj proti českým radikálům. „Říkalo se o mně, že jsem příliš rakouský, že jsem v první řadě Rakušan. A teď přijde hrabě Aehrental a řekne, že nejsem dobrý Rakušan. Mně to může být jedno.“ Citací Spitzerova fejetonu o Grillparzerovi poukázal na to, že dobrým Rakušanem je v Rakousku jen ten, kdo je tak hbitý, aby vystihl proměny politické situace.

Masaryk se také opětovně vyjádřil k ideji rakouského státu v debatě k rozpočtu 9. 12. 1908. Prohlásil tehdy, že rakouská státní idea musí něco nabídnout nejen Němcům, ale i Čechům.

K ideji samostatného státu českého hovořil však i jinde, mimo parlament. Na schůzi klubu lidové strany v Brně dne 12. 3. 1893 např. řekl: „...jakmile se celý český národ, který obývá v zemích Koruny české, hlásiti bude o své státní právo, o samostatnost zemí Koruny české, jest mu vítězství zaručeno.“ Ve statí Všeobecný program politický, která byla uveřejněna v časopise „Čas“ v dubnu 1900, napsal toto: „Bez obalu připouštíme, že za poměrů dnešních samostatný stát český rázem uskutečnitelný není. Avšak nemáme práva rozhodovat státoprávním programem dnešním o budoucnosti pokolení příštích.“

Jak se tedy zdá, Masarykův rozchod s Rakouskem nebyl náhlý, nebylo to rozhodnutí v „minutě dramatického uvědomění, ani nebyl vyvolán náhlou a neodolatelnou historickou příležitostí“, jak se to někdy prezentuje. (J. Kovtun, Slovo má poslanec Masaryk, str. 31). Sám Masaryk, jak uvedl v rozhovoru s Henrym Wickhamem Steedem, kladl své zklamání a rozchod s Rakouskem do r. 1909, do doby, kdy se konaly tzv. velezrádné procesy v Záhřebu. Tehdy snad ztratil víru v možnost opravdové přestavby Rakouska.

Masarykův poslanecký život vypuknutím 1. světové války skončil: od kritického, avšak loajálního politika nastoupil cestu revolucionáře. Vstoupil do světové politiky.

ad 2.

Máme-li tedy nyní hovořit o druhé části našeho tématu, o definitivním rozchodu Masaryka s Rakouskem, o počátcích jeho odbojové činnosti, je třeba připomenout jednu zajímavou epizodu. Je to Masarykovo jednání s vídeňskými politiky po vypuknutí války a před jeho odchodem za hranice. Masaryk o tom vypráví ve své knize Světová revoluce (Praha 1925, str. 36). Jednal tehdy

s Ernestem von Koerberem, jak píše, více než dvě hodiny. Masaryk mu položil otázku, kterou považoval za klíčovou: „*Bude Vídeň schopna nutných reforem, jestliže vyhraje? Koerber po zralém uvážení a odhadnutí osob řekl docela určitě: ne! Vítězství posílí starý režim, a nový (Karel) nebude o nic lepší; po válce vítězné budou rozhodovat vojáci. A ti budou centralisovat a germanisovat, bude absolutism s parlamentní okrasou.*“ Masaryk pak mluvil ještě s dalšími známými německými poslanci, kteří mu potvrdili slova Koerberova. A Masaryk k tomu říká: „*Po návštěvě Vídně šlo jen o to připravit a zařídit odjezd za hranice.*“ A tak tu máme hned jeden z velmi významných odkazů, připomínající souvislosti s Masarykovými názory proklamovanými na půdě vídeňského parlamentu: obavy z germanizace Rakouska, z jeho podřízení imperiální politice Německa a takřka jistota, že Rakousko už není schopno se přeměnit a přestat „vést válku“ proti svým národům.

Možnost rozpadu Rakouska začala nabývat reálné rysy. Z nereálného, neuskutečnitelného snu se stává skutečnost. Možnost zániku monarchie se dramaticky přiblížila.

Když Masaryk, stále ještě s rakouským pasem, navštívil v říjnu 1915 Holandsko, jednal velmi podrobně o české otázce a situaci v monarchii se svým přítelem, anglickým publicistou Setonem Watsonem, kterému sdělil český maximální program – zřízení nezávislých Čech s tím, že mladší česká generace pevně věří v uskutečnění tohoto maxima. Nešlo jen o zdvořilostní a přátelský rozhovor – podle rozkladu Masaryka pak Seton Watson vypracoval memorandum, které bylo zasláno spojeneckým vládám v Londýně, Paříži a Petrohradě.

Ve svém Memorandu pro britského ministra zahraničí sira Greye formuluje své představy o příštím českém státě. Jsou v nich kupodivu zcela zřejmé reminiscence na zmíněnou debatu ve sněmovně z r. 1892. Budoucí český stát prezentuje Masaryk jako společný stát složený z českých zemí a Slovenska v rozloze asi 80 000 km² a konstatuje, že co do velikosti by v tehdejší době byl v Evropě na osmém místě a za ním ještě dalších 14 států. Vypořádává se s otázkou, kterou mu kdysi položil poslanec Menger, a plánuje přístup k moři prostřednictvím koridoru, který by spojil český stát s příští Jugoslavií, očekává využití terstského přístavu, přístavů srbsko-chorvatských, polského Gdaňska a Hamburku. Spoléhá i na Dunaj. Chce zachovat historické hranice českého státu a výslovně i severní a to přesto, nebo právě proto, že tam sídlí české dělnictvo, což je další výslovná reminiscence na debatu v parlamentě.

Podobně hovoří o českém státu ve své knize „Nová Evropa“, která byla v konceptu napsána v Petrohradě v r. 1917: „*Čechům nestačí již koncesse národní autonomie a nestačí již ani rakouská federace: Čechové mají historické právo na samostatnost českých zemí (Čech, Moravy, Slezska), mají právo na samostatnost státu jimi vytvořeného. Mimo to mají přirozené a historické právo na přičlenění Slovenska brutálně potlačeného Maďary.*“

Do Masarykových válečných vystoupení se promítají i diskuse o postavení příští německé menšiny v novém státě. Vědomí, že narazí zřejmě na nepřekonatelný odpor a nesouhlas politických představitelů této menšiny, která, jak jsme výše uvedli, formulovala tak ostře odmítavé stanovisko k českým státoprávním snahám, ho nutilo k vyjádření svých představ. Bylo to ostatně nezbytné i v ohledu mezinárodním, při diplomatické aktivitě u dohodových států. Snad nejpodrobněji o tom napsal ve své knize již výše citované „Nová Evropa, stanovisko slovanské“ (cituji z vydání poválečného, Praha 1920).

Masaryk si byl dobře vědom toho, že Němci budou v příštím státě nejsilnější, zřejmě nejméně třímilionovou, menšinou. Hledal proto východisko ji zmenšit připojením českých menšin v Dolních Rakousích a v Pruském Slezsku výměnou za Němci osídlená území, která však blíže nespecifikuje. Očekával, že by tak bylo možno snížit německou menšinu až o jeden milion. Podobně hovořil již se Setonem Watsonem v říjnu 1914. *„Otázka národních menšin je rozhodující důležitosti nejen pro Čechy, ale skoro pro všechny státy, ježto skoro všechny státy jsou národnostně smíšené. A jestliže Nová Evropa nebude budována na přísném základě národnostním, národní menšiny budou muset být zajištěny. Tak tomu bude v Čechách... Vzhledem ke svému centrálnímu postavení bude mít československý stát vždy zájem na tom, aby Němcům a ostatním menším minoritám zaručena byla plná práva. To bude vyžadovat zdravý rozum...“ Klade dále otázku: „Co je správnější – aby více než devět milionů Čechů a Slováků bylo pod vládou Němců, či aby tři miliony Němců byly pod vládou Čechoslováků?“*

Masaryk vyjádřil naději, že československý stát, jehož české země byly hospodářskou „perlou“ Rakouska, se stane svým dynamickým ekonomickým rozvojem přitažlivým také pro německé podnikatelské kruhy.

Není zajisté možné se zabývat dalším vývojem česko-německé otázky po vzniku ČSR. Po pravdě však je třeba říci, že to byl právě Masaryk, který si již jako prezident dobře uvědomoval důležitost českoněmeckého sblížení.

Můžeme-li již nyní shrnout jeden z dílčích soudů, pak se zdá nepochybné, že Masaryk dovedl v průběhu války dobře využít své zkušenosti s rakouskou politikou, svou pověst jako nesmlouvavého kritika rakouské zahraniční politiky založené (vůči Chorvatsku a Srbsku) na zjevném porušování základních principů morálky, svou pověst bojovníka proti antisemitismu, obhájce demokratických principů vlády, humanity i politika se smyslem pro sociální otázky. Jinými slovy: Masaryk revolucionář si v sobě nesl své rakouské zkušenosti, ať již v pozitivním, tak i negativním smyslu dále. To byl základ jeho válečné politiky.

Prezident Osvoboditel, jak byl a je Tomáš Garrigue Masaryk stále nazýván, se zasloužil o zřízení Československé republiky zásadní měrou. Není nejmenších pochyb, že bez něho by nebyla zcela jistě vznikla. V tomto smyslu skutečně změnil běh událostí v Evropě. A přece, ač by mohl být podezírán z nacionalismu, ne-

bylo mu nic tak vzdálené. Jeho představa Evropy nebyla vůbec nacionalistická, ale vycházela naopak z myšlenky mezinárodní asociace národů. Právě ve své již několikrát citované Nové Evropě se pokusil načrtnout Evropu jako společenství rovnoprávných států, jako evropskou federaci. Monarchické Rakousko, v jehož rámci se kdysi snažil nalézt místo pro svůj národ, které usiloval přeměnit v demokratickou federaci, se mu tak stalo inspirací k cíli mnohem většímu – k nové Evropě, kterou chápal jako proměnlivé prostředí, které se vyvíjí, ale které směřuje k jednotě. A právě v tom zůstává i naším současníkem a přestává být jen historickou osobností, která začala svou politickou dráhu v lavicích tohoto parlamentu.

Více než kdy jindy patří do dnešního politického usilování Masaryk, o kterém bylo nedávno řečeno, že byl filosofem občanské demokracie, který nám svým dílem – a ovšem i svým parlamentním působením – nabízí model občanské vyspělosti a humanistického pojetí národa (Erazim Kohák, Nová přítomnost, 3/1997, str. 8). Právě v tom je, jak se domnívám, Masaryk osobností, která přes osudový státoprávní rozchod našich dvou národů – Čechů a Slováků, stejně jako Čechů a Rakušanů – nás dnes spojuje více, než si snad uvědomujeme a připouštíme.

Dámy a pánové, děkuji vám za pozornost, s kterou jste mne vyslechli.

MODLITBA K 160. VÝROČÍ NAROZENÍ T. G. M. V PARLAMENTU ČR

*Tomáš Butta,
patriarcha CČSH*

„Bůh dal lidem do srdcí touhu po věčnosti, jenže člověk nevystihne začátek ani konec díla, jež Bůh koná.“

Kaz 3,11

Bože, jenž jsi věčný, slyš naše modlitby, když ti přinášíme své díky a prosby za svou pozemskou vlast. Děkujeme ti za všechny osobnosti, které v minulosti usilovaly o povznesení našeho národa a vytvářely jeho dědictví – za umělce, vědce, duchovní i politiky.

S vděčností myslíme na prvního prezidenta Tomáše G. Masaryka, v čase, kdy si připomínáme 160. výročí jeho narození.

Děkujeme ti za to, že jeho památka a živý odkaz nebyly odstraněny nenávistí a zvůlí mocných ani zapomenuty mlčením lhostejných.

Děkujeme ti za jeho širokou vzdělanost, za politickou rozhodnost, za lidskou přímost i příklad jeho víry prožívané v každodenním životě.

Ty jsi, Bože, dal lidem touhu po věčnosti. Děkujeme ti, že náš první prezident měl zbožnost a úctu vůči tobě, že usiloval o trvalé hodnoty nového lidství. Prožíval svůj život před tebou. Dej, abychom dokázali i my žít svůj život pod „zorným úhlem věčnosti“ – v odpovědnosti vůči tobě za své myšlení i konání. K tomu nám pomáhej a dávej svou milost skrze Ježíše Krista. Amen.

ISBN: 978-80-7000-058-8

